

Թէ նորերու՝ բռնազբօս էր ու հակապատմական։ Վասն զի միջին դարու մէջ Արծրունեաց տոհմը, որուն սեպհական էր Աղաբակ, տակաւին անտեղեակ էր առաքելոյն գերեզմանին հոն գոյութեանը։ Անոնք արդարեւ ունէին նոյն գաւառին մէջ Ս. Խաչ վանքը, որ իրենց տոհմային տապանատունն էր՝ Բաց աստի՜ Գուրգէն իշխան «հրաշափառ յօրինուածով շինէ (նաև) գեկեղեցին ի քաղաքին յԱղաճակերտ ի մեծն Աղբազ»։ Եւ Բարթողովոսի ցանկալի գերեզմանին վրայ, որ Արծրունեաց տան ու պատմչին մեծագոյն սրբավայրը պիտի լինէր, խորհող՝ տեսնող՝ զարդարող եւ յիշող միակ չկայ։ Պատճառ. որովհետեւ անյայտ վկայարանով ոչ ոք կը զբաղի մեր մահականացու աշխարհիս վրայ։ Եւ այս բոլորէն կը տեսնուի՝ Թէ որքան յետմուտ բաներ են Բարթողովոսի վանքն ու գերեզմանը՝ որ կը մեծարուին այսօր Աղբակի մէջ, յօգուտ ասանդութեան «անհաւատակիլի փաստեր» կազմելով յաշտ Օրմանեանի, եւ նորահնար անպէտ գիւտեր՝ պատմաբանութեան առջև, որ չէ կարող բմբռնել առաքելական գերեզման մը, յորում քնաւ չեն մտեր առաքելոյն ոսկրները, որոնք կը գտնուէին՝ քսինք՝ Յունաց ձեռքը՝։ Եւ որոց աներևոյթ հանգըստարանը Հայաստանի մէջ ու դուրսը կը թափառի գաւառէ գաւառ՝ ըստ քիմիա մատենագրաց։

(Շարայարելի)

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

1. Արծր. 225, 244. — 2. Նոյն՝ 287. — 3. Ա.՝ 298.

ԴԻՏՈՂ ՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ» ՈՒՆ՝

Յարգելի հեղինակին երկար տարինեւորու նուիրումը հայ լեզուի ուսումնասիրութեան եւ բառամթերքի պատրաստութեան՝ անշուշտ ամէն հայու գնահատանքին արժանի է. մենք ալ այդ գովելի գործին շուրջ խօսքիծներ չէ որ պիտի յերկրենք, այլ դիտումնիս է պարզապէս քանի մը դիտողութիւններով քիչ միաւելի լոյս սփռել կամ լաւ եւ ճշդել մէկ քանի բառերու նշանակութիւնը որ հեղինակէն անլոյծ կամ տարտամ թողուած է։ Վստահ ենք որ այսու հեղինակին ալ հաճոյ գործ մը կ'ընենք, քանի որ մեր դիտողութիւնները պիտի յանգին իր իսկ նպատակին որ է հայ լեզուի ուսումն ու զարգացումը։

Ա. — Պնդեալ հոռոմափսկ (Էջ 22).

Յարգելի հեղինակը բաւական անորոշ կը խօսի մեր ընդգծած բառին վրայ. ըստ իս հոռոմափսկը յունական փականքի նշանակութիւնն ունի, համապատասխան ֆրէնկի կամ ֆրենկիյէ բառին զոր այսօր իսկ կը գործածեն մեր արեւելիցիք։ Եւ կը նշանակէ երկաթէ գործիք մը, գամերով դրան կամ արկիլ միացած, որ կը բացուի—գոցուի երկաթէ բանալիով։

Արդ ինչպէս մեր արեւելեան ժողովուրդը եւրոպական կամ արեւմտեան փականքը ֆրենկի կը կոչէ. համեմատօրէն կաղանկատուացույն օրով ալ նոյնպէս արեւմտեան կամ յունական փականքը եւ կամ անոր նմանը՝ հոռոմափսկ կը կոչուէր։ Հետեւաբար կաղանկատուացի եւս կ'ուզէ յայն տուփը յունական փականքով գոցէ եղեր։

1. Հր. Աճառեան. Ցգ. Վենետիկ 1918.

Բ. — Աքականու (անդ էջ 57).

Մ. Գորշին գտած այս բառը՝ շատ զուարթութիւն կը կրէ բացատրելու: Բաստամեանի հնդինականութեան կը պիմէ, որ կը կարծէ թէ բառը յունարէն ըլլայ: Բայց ինձ կը թուի որ երկուքն ալ սխալած են. Պ. Աճառեան՝ բառը սխալ կարդալով, իսկ Բաստամեան՝ զայն յունարէն կարծելով և մեկնութեան մէջ տատամսելով:

Պ. Հր. Աճառեան այսպէս կը կարդայ զայն. « աքական ու պօղնատր », « ու » իբր շաղկապ առնելով:

Նախ կ'ըսեմ, որ այս ընթերցումը հակառակ է բոլոր ձեռագրաց որոնք « աքական » ունին: Երկրորդ, ու իբրև շաղկապ՝ շատ փամկական է. կարծեմ թէ Ե դարէն մինչև ԺԻ դար ի զուր պիտի փնտռէինք « ու » « և » ի իմաստով:

Բաստամեան կ'ըսէ. « Թերեալ յունական բառ մ'է »: Բայց աս բառը գոյական մ'է, և յոյն քերականութիւնը կը վստահացնեն մեզ, թէ բառերը Վ, Բ, Գ, (λ, τ) միայն կրնան վերջանալ. իսկ օս վերջացող գոյական մը չկայ յունարենի մէջ: — Բայց յունարէնի հետ ընաւ ալ կապ չունի, այլ գոտի հայերէն է, ստորգ նշանակութիւն ու ծագումն ալ այս է:

Ար, մեզի ծանօթ հայերէն ոտք բառն է. Աքականն ալ, բնականաբար, ոտքի հետ կապ մ'ունեցող, (ոտնական), Բայց հոս խօսքն է եկեղեցական զգեստի մը վրայ. ուրեմն աքական կը նշանակէ մինչև ոտքը հասնող զգեստ մը: Արդ այն զգեստին որ մինչև ոտքը կը հասնի, լատինները կ'ըսեն ոտնական = Talaris (tallo, onis), այսինքն զգեստ մը որ մինչև tallo = կրունկը կը հասնի. կը հետևի ուրեմն որ

անոնց Vestis Taláris ըսածը՝ մեր աքականն է. և բնագրի իմաստն յայտնի է որ բառին իմաստն է ներքսագոյն սըրբազան զգեստ, այսինքն շապիկ:

Ըսածս կը հաստատեն թէ՛ բառերուն կարգը, թէ աքականի նկարագրութիւնը: — Որովհետև նախ կը դնէ աքական, յետոյ Երուջառ և հուսկ Եմիփորոն՝. ասկից կ'երևի որ Աքականն ներքսագոյն զգեստն է: Բայց եպիսկոպոսի եկեղեցական այդ զգեստը՝ Շապիկն է, հետևաբար, Աքական = Եկեղեցական Շապիկ:

Աքականն ուրեմն ես կ'առնեմ, Գորշիականն հոլով և ոչ Ուղղական, հակառակ Պ. Աճառեանի կարծիքին, և կը կարդամ. « Աքականն պօղնատր », այնպէս որ պօղնատրը աքականին ածական մ'ըլլայ. որով աշխարհաբար պիտի թարգմանէինք՝ « պօղնատր աքականով » այսինքն երկայն մինչև պնդակները հասնող զգեստով. տարբեր բառով՝ Երկայն շապիկով:

Ընթերցմանս տրամաբանական ըլլալը կը ցուցնեն շատ մը պատճառներ. — Նախ՝ Թիւ 489 ձեռագիրն՝ խնդրառու բառը կը դնէ աքականա (գործ. հոլով) փոխանակ աքականոյ. ուստի, արդէն ձեռագրի մը հնդինականութիւնը մերթեմ հակառակ կարծիքներն՝ հաստատելով իմս, (հմմ. Մ. Գօշ, հրատ. Բաստ. էջ 253), — Երկրորդ, վանքին քիչ առաջ յիշուած ձեռագրերը, պօղնատրէն վերջ՝ ունի խոշոր կէտ մը (կամ ստորակէտ). անով կը ցուցնէ, հարկաւ, որ նախորդ բառերն իրարմէ տարբեր բաներ չեն այլ մին միւսին ածականն է, ապա թէ ոչ, զանոնք ալ իրարմէ ստորակէտով պիտի գտատէ ինչպէս յետոյ եղող բառերը. — Դարձեալ այս ընթերցումն աւելի իրաւացի թուի, որովհետև

1. Բուրդուին տարբեր կերպով ունի այս հատուածը մեր ձեռագիրն, Թիւ 1287, Գ, գ. էջ 522 որ բուն Մ. Գորշի մատանց գիրն է կ'ըսեն. Հետևաբար՝ հնդինականութիւնն ամենքն վեր, և սրուն պէտք էր հետեւած ըլլաւ Բաստամեանը քան ուրիշ ձեռագրաց: Այս է հաստատելն բնագիրը, « Երկրորդ զսոց Եկեղեցայ » արեգիւս.

կոպոց. քեմ է նոցա (և ոչ՝ կարգէ՝ կամ կարգ է նոցա) աքականա զգնատուր, և քիւրն, և ի վերայ նորա եմ. քոր չորեքերկին » — Փոխանակ տարբ. բաղաձայնական հրատարակելը, զբեր է նաև լուսանցքի մէջ գտած փա. կազմեալ աքականի մեկնութիւն մը.

միւսները չգիտնալով թէ Բնչ լեզուով է այդ բառը և Բնչ նշանակութիւն ունի, բնական է, չէին կրնար զայն ուղիղ մեկնել:

Բառասանան սակայն գուշակեր է բառին նշանակութիւնը, բայց չէ անդրադարձած որ բառը հայերէն է և գործ. հոլով: Պ. Հր. Անտոնեան հաւատարմաբար անոր կարծիքն ընդգրկեր է, անոր վրայ մանր՝ «ոս»ի չափ փոքր վրիպակ մ'աւելցնելով, «աքականՈՒ»:

Գ. — Խաճեւան (էջ. 109):

Վարդան պատմի այս բառը, կը զարմանամ թէ ինչո՞ւ լաւ չէ թարգմանած, քանի որ գիտէ թէ արարերէն է: — Խընդիրը շատ պարզ է: Խաճեւար—աւելի ճիշտ, գասափէր արարերէն է. կու գայ գասաբայէն, ու կը նշանակէ անգութ ըլլալ, անզթութեամբ վարուիլ. ուսկից կու գայ նաեւ գասի = անգութ, անողորմ: Հոս բայա. նուն մ'է իզական սեռի վերաբերեալ, Անզթութիւն = գասափէր: Հետեւաբար, Խաճեւար արարեալ = անցորտի՞ն արա. րեալ, ինչպէս բովանդակութիւնը կարդացողն իսկ կը տեսնէ:

Դ. — Ասոյ (էջ 143).

Ս. Գրիգ. Նարեկ. տաղերուն (էջ 472) այս բառը, որուն ուղղականը, դարձեալ վրիպմամբ, Աս կարծէ, «բոլորովին անծանօթ» կը յայտարարէ: — Բայց ոչ, շատ ծանօթ է Ասր բառը: Մեր լեզուին մէջ կան քանի մը բառեր, որ մէկ հոլովման չեն ուզեր հպատակիլ, երբեմն միոյն երբեմն միւսոյն տակ կ'երթան: Այս բա. նիս ենթակայ են ընդհանրապէս Ե հոլով.

ման բառերը, օր. հմ. ծով, և նմաններ Ուղտ—ի—ոյ—ու, Արաւոտ—ի—ու են, որոնք նաեւ Գ, և Դ, հոլովմանց ալ կրնան հն. տեիլ (տես Առձեռն): Արդ Ասր բառն ալ Ե հոլովման է, բայց Նարեկացին՝ անոր Դ հոլովման կոկիկ ձևը հազցուցեր է:

Թէ այն բառն Ասր է և ոչ ուրիշ բան, նախ յայտնի է նոյն ներդրողեանի իմաստէն, ուր Մարդեղութեան այլեայլ խորհուրդները յիշելէն վերջ՝ այն տողին մէջ կ'ականարկէ զՍ. Աստուածածին, զայն՝ Ս. Հայրց ոճով՝ Գեղէնի հրաշալի գգաթին, բուրդին, Ասոյն նմանցնելով, երբ բոլոր երկիրը չոր փնաց, և նա միայն ընդունեցաւ իր մէջ անձրևը, ինչպէս Ս. Աստուածածինն՝ զՅիսուս:

Ե. — Նէճեմ (էջ 151).

Դարձեալ Նարեկացւոյն ընծայուած տաղերուն մէջ (էջ 465), երկու անգամ կայ Նէճեմ բառը, որուն «նշանակութիւնը, ըստ Պ. Անտոնեանի, բոլորովին անյայտ է»:

Նէճեմ կամ աւելի ճիշտ՝ Նը՛ձըմ, զուտ արարերէն բառ մ'է, ոչ թէ զրաբար՝ այլ ամենաստովորական լեզուովն իսկ, Ըսել է Աստղ, արփի: Իսկ ռամկի բերնին մէջ կը նշանակէ նաեւ գեղեցիկ դէմք: Նարեկացւին այն տողի մէջ երկու անգամ կը յիշէ այն բառն իր կրկնակի նշանակութեամբ. նախ այլաբանական իմաստով, յետոյ նիւթական: Ուրեմն Ս. Գրիգոր Նարեկացւոյն այն տողը «Նէճեմ թէ Նէճեմ միջօրէի ժամ», այսպէս կը թարգմանուի այլաբարաբար. «Իր գեղեցիկ դէմքը, կարծես թէ կէս օրուան (ժամուն) աստղն է» (այսինքն՝ արևը):

(Շարուժակեի)

Հ. ԳԻՐԳՈՐ ՍԱՐԳՍԵԱՆ